

*І. А. Алексніна,
дацэнт кафедры тэатральнай творчасці
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў,
кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт*

ПАМІНАЛЬНЫЯ ГАЛАШЭННІ ЖЫХАРОЎ ЗАХОДНЯГА ПАЗЕР'Я ЯК СКЛАДНІК ПАРАТЭАТРАЛЬнай КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

Фальклорныя запісы, зробленыя беларускімі даследчыкамі ў канцы ХХ ст., сведчаць аб даволі ўстойлівым захаванні «датэатральных формаў» творчасці народа, асабліва ў невялікіх паселішчах Беларусі, дзе не існуе ні прафесійных, ні самадзейных калектываў. Таму, на наш погляд, разглядаць гэтыя з'явы толькі як першапачатковую ступень развіцця больш дасканалых формаў, відаў і жанраў мастацкай творчасці не правамоцна.

У сувязі з гэтым аўтар артыкула лічыць мэтазгодным замест тэрміна «датэатральныя формы творчасці» выкарыстоўваць паняцце «паратэатральныя формы народнай культуры». У яго (у адрозненне ад паратэатральных дзействаў «сармацкага барока» ХVIII ст., даследаваных і апісаных Г. І. Барышавым [1, с. 85–98]) мы ўключаем тэатральныя элементы сямейна-бытавой абраднасці; «каляндарныя святкаванні карнавальнага тыпу» (па М. М. Бахціну) з пераапраананнямі, калядаваннем, валачобніцтвам; святочныя ігрышчы тыпу «Жаніцьба Цярэшкі»; парадыйныя сцэнкі пераапраанутых; фальклорна-гульнёвае выканальніцтва – адным словам, усе віды і формы творчасці народа, якія ўзнікаюць на хісткай мяжы рэчаіснасці, абраду і тэатра.

Сярод спецыфічных асаблівасцей народнай драматычнай творчасці можна вылучыць: 1) дзеянне; 2) неабходнасць пераўвасаблення ў той ці іншы вобраз з выкарыстаннем вядомых народнай традыцыі сродкаў гульні; 3) зараджэнне эстэтычнай функцыі дзеяння і пераўвасаблення чалавека (у адрозненне ад практычнай, рытуальна-магічнай ці культувай функцыі), якая выяўляе сябе ў элементах мастацкай вобразнасці [4, с. 5; 3, с. 52]. Усе гэтыя рысы, на наш погляд, можна знайсці і ў пахавальных галашэннях беларусаў.

Пахавальныя звычаі і рытуалы з'яўляюцца як бы завяршальным звяном у сямейна-бытавой абрадавай творчасці народа. Іх вывучэнне (і ў прыватнасці, даследаванне памінальных галашэнняў) мае вельмі глыбокія гістарычныя карані. Сярод наву-

коўцаў, якія спачатку вывучалі, а пасля і сістэматызавалі пахавальныя абрады (у тым ліку і галашэнні), можна назваць прозвішчы Я. Ласіцкага, К. Фалютынскага, Л. Галенбоўскага, А. Рыпінскага, Я. Тышкевіча, П. Шпілеўскага, М. Дзмітрыева, Ю. Крачкоўскага, П. Шэйна, Е. Раманава, А. Шлюбскага, А. Катлярэўскага, У. Сысова, Т. Варфаламееву і інш. Тым не менш пахавальныя галашэнні разглядалася імі пераважна з пункту гледжання этнаграфічна-фальклорнай традыцыі беларусаў, а ніяк не як частка элемента драматычнай творчасці ў сістэме паратэатральнай культуры нашага народа.

Завяршальным звяном у сямейна-бытавой абраднасці з'яўляюцца, як вядома, жалобныя звычаі і рытуалы. Неад'емнымі кампанентамі пахавальнага і памінальнага абрадаў былі плачы з імправізаваным прыгаворам, так званыя галашэнні. Іх імправізацыі на пахаваннях і памінках уяўляюць поўную супрацьлегласць смехавай культуры, тым не менш калі апошняя спрыяе своеасабліваму катарсісу душы праз станоўчыя эмоцыі, то першыя скіраваныя на той жа катарсіс толькі праз узмацненне драматызму, трагічнасці.

Вядомы беларускі даследчык гэтай традыцыі Змітрок Бядуля называў галашэнні на хаўтурах аднымі з першых формаў у паэзіі, таму што галашэнне «... творыцца не штучна, а ліецца з набалелай душы, з гаротнага сэрца проста, не задумваючыся аб тым, як сказаць свае словы, каб яны выходзілі прыгажэйшымі» [2, с. 26].

Заўважым, што гісторыя пахавальных плачаў паходзіць са старажытных Егіпта і Індыі, а вобраз плакальшчыцы сустракаецца ў антычнай літаратуры, эпохах Скандынавіі, Францыі, рускіх летапісах [6, с. 41]. На першы погляд можа падацца, што пахавальныя галашэнні не маюць ніякага дачынення да народнай драматычнай творчасці. Тым не менш прыгледзімся да іх больш уважліва.

Шматлікія даследчыкі фальклорнай традыцыі пахавальных галашэнняў на Беларусі сцвярджаюць, што спецыяльных, «прафесійных» плакальшчыц на Беларусі не было: жанчын у беларускіх вёсках вучылі галасіць з дзяцінства. Галашэнне – такое тонкае майстэрства, якое патрабавала таленту, прадуманай унутранай лініі дзеяння, майстэрства валодання словам, пэўных артыстычных здольнасцей, спалучэння традыцыі з імправізацыяй. Патрабаванні да выканальніцтва такога тыпу народных твораў вельмі высокія, прадыктаваныя глыбокімі пачуццямі мастацкасці і меры, якія заўсёды жывуць у нашым народзе. Ужо ў пералічаных рысах

галашэння можна знайсці элементы тэатра, тым больш што жанчыны вучыліся галасіць у больш вопытнай вясковай галосніцы, што вельмі нагадвае ўстойлівую традыцыю фальклорнага тэатра падрыхтоўкі акцёра «з голасу» (напрыклад, у народных драмах «Цар Ірад», «Цар Максімільян»). Як выключэнне з правіл найбольш здольных да гэтай справы жанчын аднавяскоўцы спецыяльна запрашалі. Напрыклад, так было ў вёсцы Германавічы Шаркаўшчынскага раёна Віцебскай вобласці. Гэтых жанчын тут называлі «галосніцамі», таму што плакалі «на голас» (мелодыю), мелі свой спецыяльны сцэнарый, але ў залежнасці ад асобы нябожчыка, яго чалавечых рыс і якасцей імі выкарыстоўваліся і імправізацыі. У апошні час (канец 90-х гг. XX ст.) у гэтай вёсцы галасіць не прынята [5].

Традыцыя пахавальных галашэнняў (у параўнанні, напрыклад, з рэкруцкімі ці вясельнымі) на Беларусі з'яўляецца найбольш распаўсюджанай і ўстойлівай і не выяўляе значных рэгіянальных адрозненняў. Выключэннем можна назваць толькі тое, што ў Пастаўскім і Браслаўскім раёнах працягвалі галасіць і пасля заходу сонца, што не было характэрна для іншых рэгіёнаў Беларусі. Тут не мела значэння і месца галашэння – ці то ў хаце, ці то ў хляве, ці то ў полі – у залежнасці ад псіхалагічнай неабходнасці плакальшчыцы (у дадзеным выпадку, блізкай нябожчыку радні).

Нягледзячы на відавочную суб'ектыўнасць пахавальных галашэнняў, дзе кожная галосніца імкнецца да выражэння сваіх пачуццяў, шукае ўласныя словы, сэнсавыя і інтанацыйныя ацэнкі [6, с. 71], і ў выпадку галашэння па родным чалавеку, і ў выпадку запрашэння «прафесійнай» плакальшчыцы гэта абрад публічнага выражэння гора. Лічылася, што чым больш людзей прысутнічае на хаўтурах, тым лепш. Многія хадзілі на пахаванне не толькі праводзіць у апошні шлях знаёмага ці аднавяскоўца, але і паслухаць галашэнні.

Менавіта гэты факт дазваляе выказаць меркаванне, што пахавальныя галашэнні аказалі даволі значны ўплыў на развіццё сусветнага тэатральнага мастацтва. Гэта відавочна ў адносінах да старажытнагрэчаскай трагедыі. Звернемся, напрыклад, да тэксту трагедыі Эсхіла «Персы», а менавіта да сцэны вяртання цара Ксеркса пасля разгрому яго войска афінянамі:

Ксеркс. Вздохни, вздохни, о горе и домой иди! / Хор. Увы, вздыхаю и скорблю! / Ксеркс. Моим стенаньям стоном вторь! / Хор. Делаю плачевным отзвук – плач. / Ксеркс. С моим ты согласуй свой плач! / Хор.

Увы! Увы! / Ксеркс. О, бремя горя тяжкое! / Хор. Боль неизбывной скорби! / Ксеркс. Бей в грудь! Бей в грудь руками! Обо мне восплачь! / Хор. Сам слёз достойный, плачу я. / Ксеркс. Моим стенаньям стоном вторь! / Хор. Не мог бы не стенать я, царь! / Ксеркс. Вопль громкий подыми, взывай! / Хор. Увы! Увы! ... [7, с. 6–7].

На наш погляд, прыведзены дыялог красамоўна сведчыць аб пэўным уплыве пахавальных галашэнняў Старажытнай Грэцыі на яе драматургію і тэатр.

Што тычыцца беларускага тэатральнага мастацтва, то гэта пытанне і ў пачатку ХХІ ст. застаецца не толькі нявырашаным, але і практычна не закранаецца даследчыкамі-мастацтвазнаўцамі.

1. Барышев, Г. И. Театральная культура Белоруссии XVIII века / Г. И. Барышев. – Минск: Наука и техника, 1992. – 293 с.

2. Бядуля, З. Беларускія інтэрмедыі і інтэрлюдыі да школьнай драмы і камедыі ў XVII–XVIII стагоддзях / З. Бядуля // Вестник народного комиссариата просвещения. БССР. – Мінск, 1922. – Вып. 11. – С. 26.

3. Гісторыя беларускага тэатра: у 3 т. / гал. рэд. У. І. Няфёд. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – Т. 1.: Беларускі тэатр ад вытокаў да кастрычніка 1917 года. – 496 с.

4. Гусев, В. Е. Народные игры, драмы и театр / В. Е. Гусев // Этнография восточных славян: очерки традиционной культуры. – М.: Наука, 1987. – С. 45.

5. *Инфармацыя* запісана аўтарам артыкула ў 1997 г. у вёсцы Германавічы Шаркаўшчынскага раёна ад Антаніны Бярнардаўны Аляхновіч (1920 г.н.).

6. *Пахаванні*. Памінкі. Галашэнні / рэд. А.С.Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – 615 с. – (Беларуская народная творчасць / АН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору).

7. *Эсхил*. Трагедии: пер. с др.-гр. / Эсхил, Софокл. – М.: Рипол классик, 2001. – 752 с.